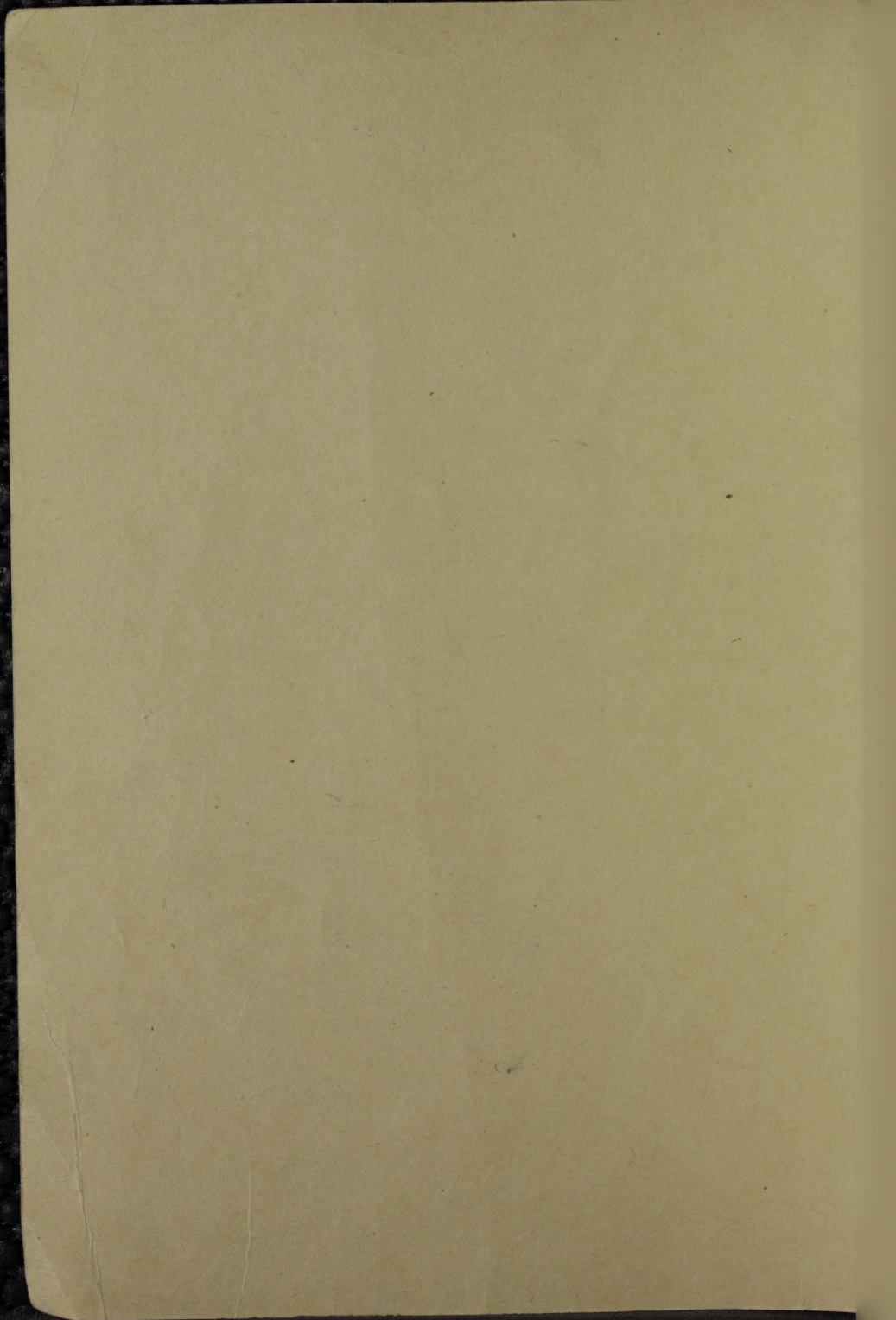

J.Vēbers, K.Torgāns

**CIVILTIESĪBAS KĀ TIESĪBU
NOZARE**

98-3

381

L
34

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

J.Vēbers, prof., Dr.habil.iur., LZA īst. loceklis

K.Torgāns, prof., Dr.habil.iur., LZA koresp. loceklis

CIVILTIESĪBAS KĀ TIESĪBU NOZARE

Mācību līdzeklis kursam Civiltiesības. Vispārīgā daļa.

Rīga 1997

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98 9 096~~

0303069674

J. Vēbers, "Latvijas Nacionālā bibliotēka"
K. J. Vēbers, "Latvijas Nacionālā bibliotēka"

CIVILIZĀCIJAS KĀ TĒSIŅU
NOZĀRE

Latvijas Nacionālā bibliotēka, Valsts bibliotēka

Vēbers J., Torgāns K. Civiltiesības kā tiesību nozare:
Mācību līdzeklis. - R.: LU, 1997. - 33 lpp.

Izdevums domāts tiesību zinātņu studentiem, kuri sāk apgūt civiltiesības kā vienu no jurisprudences pamatdisciplinām. Tas sastāv no prof. K.Torgāna lekcijas konspekta par civiltiesībām kā tiesību nozari un zinātnes nozari, kurā pēta civiltiesiskās attiecības, un prof. J.Vēbera zinātniskajiem rakstiem, kas palīdz izprast civiltiesību vietu tiesību sistēmā, sakarības starp privātajām tiesībām, civiltiesībām un komerciesībām (tirdzniecības tiesībām).

Civiltiesisko zinātņu katedra rekomendējusi
kā mācību līdzekli (1997.gada 25.septembra
katedras sēdes prot. Nr. 2.).

Prof. J.Vēbera raksti publicēti ar viņa
tuvinieku atļauju.

© Latvijas Universitāte, 1997

SATURS

1. J.Vēbers. Privāttiesību sistēmas atjaunošana Latvijas Republikā
un tās tālākā attīstība. Referāts Drēzdenes simpozijā
1993.g. 29./30.oktobrī 3
2. K.Torgāns. Civiltiesības kā tiesību zinātne
(Ievadlekcijas konspekts) 14
3. J.Vēbers. Par Latvijas Republikas Komerclikuma
projektu 28

Latvijas Universitāte, vadītājs parlamentārajai darba grupai,
kas nodarbojās ar 1937.gada Latvijas Civillikuma atjaunošanu, Rīga.

PRIVĀTTIESĪBU SISTĒMAS ATJAUNOŠANA LATVIJAS REPUBLIKĀ UN TĀS TĀLĀKĀ ATTĪSTĪBA

Referāts
Drēzdenes simpozijā
1993.gada 29./30.oktobrī¹

I

Neatkarīgās Latvijas Republikas laikā (1918. - 1940.g.) pastāvēja attīstīta un normāli funkcionējoša tirgus ekonomika, kā arī patstāvīga privāttiesību sistēma. Svarīgākais Latvijas privāttiesību sistēmas tiesību avots bija 1937.gadā pieņemtais Latvijas Republikas Civillikums, kas stājās spēkā 1938.gada 1.janvārī. Civillikums tika veidots uz Baltijas provinču tiesību 3.daļas bāzes, ko pagājušā gadsimta vidū izstrādāja Tartu universitātes profesors Fr.G.Bunge, un kas Igaunijā bija spēkā līdz 1940.gadam, bet Latvijā, savukārt, līdzās pilnīgi novecojušajām cariskās Krievijas privāttiesībām, spēkā bija līdz 1938.gadam.

Vienotais Latvijas Civillikums (1937.gads) tika izstrādāts, ņemot vērā gan Latvijā vēsturiski un tiesiski izveidojušās tradīcijas, gan kontinentālās Eiropas likumdošanu, īpaši Vācijas un Šveices, un satura ziņā bija atbilstoši tam laikam moderns tiesību avots.

Līdzās Civillikumam Latvijā pastāvēja vēl daudzi citi privāttiesību avoti, kas regulēja tirgus ekonomiku: Vekseļu likums un Čeku likums, likumi, kas attiecās uz kredītēšanu, konkurenci, apdrošināšanu, autortiesībām, zemesgrāmatu sistēmu, akciju sabiedrībām, paju sabiedrībām u.c. 30.gadu 2.pusē Latvijā pēc vācu Komerclikuma parauga sāka izstrādāt Latvijas Komerclikumu.

Latvija, raugoties no privāttiesību sistēmas regulējuma aspekta, atšķīrās no pārējām Baltijas valstīm. Igaunijā līdz 1940.gada vasarai bija izstrādāts tikai Civillikuma projekts, bet Lietuvā vēl 1940.gadā pastāvēja četras dažādas privāttiesiskās likumdošanas sistēmas.

¹ No vācu valodas tulkojušas: L.Bērziņa un D.Kondratska.

1940.gadā līdz ar padomju okupāciju un Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai, tirgus ekonomikas un privāttiesību sistēmas attīstība Latvijā uz pusgadsimtu tika pārtraukta. Piespiedu kārtā sākās pāreja no tirgus ekonomikas uz plānveida ekonomiku, kā rezultātā tirgus ekonomika Latvijā tika pilnīgi sagrauta. Hipertrofiski attīstot industriju bez vietējo izejvielu avotu klātesamības un nepieciešamajiem darbaspēka resursiem, Latvija salīdzinoši ar pārējām Baltijas valstīm nonāca daudz lielākā atkarībā no Krievijai piederošajiem izejvielu avotiem, kas vienlaicīgi veicināja arī masveidīgu kolonistu ieceļošanu no Krievijas.

Visi šie faktori ir jāņem vērā, ja ir vēlēšanās iedziļināties un saprast ekonomiskās, sociālās, demogrāfiskās un psiholoģiskās īpatnības, kas, pārejot no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku un veidojot Latvijas tiesiskumu, ietekmē un nosaka tirgus ekonomikas un privāttiesību sistēmas atjaunošanas procesu Latvijā salīdzinājumā ar pārējām Baltijas un Austrumeiropas valstīm, Vācijas austrumu daļu, kā arī kādreizējām Padomju Savienības republikām - Krieviju, Ukrainu, Baltkrieviju.

II

Privāttiesību sistēmas atjaunošana Latvijā, tāpat kā visā Baltijā, sākās ar Padomju Savienības sabrukumu. Pirmie soļi jaunā ceļa virzienā tika sperti 80.gadu beigās. Taču toreiz vēl nevarēja runāt par nopietnu privātās iniciatīvas attīstību, privātautonomiju un patstāvīgu privāttiesību sistēmu.

Par vienu no pirmajiem likumdošanas aktiem, kas attiecas uz šo tiesību nozari, ir jāuzskata vēl Padomju Savienības periodā pieņemtais likums "Par Latvijas PSR ekonomisko patstāvību" (27.07.1989.) un "Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti".

Tie bija pirmie mēģinājumi ierobežot PSRS kā faktiskas un unitāras impērijas monopolu vienā no svarīgākajām Latvijas likumdošanas nozarēm - īpašuma tiesībās. Ar minētajiem aktiem tika noteikta īpašuma formu daudzveidība un līdztiesība, kā arī tirdzniecisko sakaru brīvība, juridisko un fizisko personu rīcības patstāvīgums, fizisko personu tiesības uz ražošanas līdzekļiem, finansu resursiem, vērtspapīriem un citām mantām.

Praksē pirmā nozare, kurā tika ļauts izvērst privāto iniciatīvu, bija zemnieku saimniecību izveidošana, 1988.gada beigās pieņemot valdības lēmumu, bet 1989.gada 6.maijā - likumu "Par zemnieku saimniecībām LPSR".

Privāttiesību sistēmas atjaunošana Latvijā praktiski sākās tikai pēc tam, kad 1990.gada 4.maijā no jauna ievēlētais parlaments pieņēma deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu un Latvijas Republika formāli atguva savu neatkarību. Tam sekojošie trīs gadi, laikā līdz 1993.gada vidum bija ļoti aktīvs posms, īpaši tajā likumdošanas sfērā, kas bija vērsta uz padomju plānveidīgās ekonomikas likvidēšanu un tirgus ekonomikas izveidošanu.

Darbs ar šo likumdošanu no sākuma tika veikts haotiski, bez atbilstoša koncepta, un tādēļ radīja likumdošanas nesakārtotību, iekšējas pretrunas tiklab jaunajā likumdošanā vispār, kā arī izraisīja pretrunas starp jaunajiem likumiem, kuru uzdevums bija izveidot privāttiesību sistēmu, un daudz vēl spēkā esošos padomju likumus, kas balstījās uz pavisam citiem - plānveida ekonomikas principiem. Tas viss notika laikā, kad PSRS neatzina Latvijas neatkarību, tās likumdošanu un deklarēja PSRS pieņemto likumu prioritāti attiecībā uz Latvijas teritoriju.

Šajā laikā, pieaugot atsvešinātībai Baltijas valstu starpā, Latvijas un pārējo Baltijas valstu likumdošana līdz ar to tika būtiski negatīvi ietekmēta, jo tas kavēja operatīvi koriģēt un koordinēt darbu, ko bija nepieciešams veikt, izstrādājot likumdošanu Latvijā, kā arī izpaudās negatīvā attieksmē pret kopējo darbu pie likumprojektu izstrādāšanā. Kopējais darbs būtu bijis īpaši svarīgs, jo Latvijas tāpat, kā Lietuvas un Igaunijas rīcībā bija tikai neliels skaits speciālistu, kas varēja piedalīties šajā darbā; bez tam arī šie speciālisti bija izglītoti padomju sociālistiskās tiesiskās sapratnes un tiesiskās sistēmas garā. Tiem nebija nekādas praktiskās pieredzes sfērā, kas skāra privāttiesisko sistēmu un tirgus ekonomikas pamatus, kā arī to rīcībā neatradās pietiekami daudz Rietumu valstu tiesību avotu. Tāpat bija jūtams jaunākās juridiskās literatūras trūkums, ar kuras palīdzību mēs būtu varējuši saņemt nepieciešamo informāciju.

Tieši ar šiem iepriekšminētajiem apstākļiem Baltijas valstis būtiski atšķiras no Austrumeiropas valstīm, jo pēdējās arī pirms Austrumu bloka sabrukšanas formāli tomēr bija patstāvīgas valstis.

Negatīvu lomu Latvijas likumdošanā, ņemot vērā jau pieminētos faktorus, spēlēja arī tas apstākļis, ka atsevišķu likumprojektu izstrādāšanā pārsvarā dominēja ekonomistu ietekme. Atteikšanās no pamatīgas un konceptuālas likumprojektu izstrādāšanas, kas pašā sākumā, valdot steigai, varbūt ir saprotama un attaisnojama, radīja iespēju eklektiskai atsevišķu elementu pārņemšanai no dažādu ārvalstu (ASV, Vācijas, Ziemeļeiropas valstu) pieredzes, veidojot privāttiesību sistēmu.

III

Kā konkrēti attīstījās Latvijas likumdošana, atjaunojot privāttiesību sistēmu un tirgus ekonomiku?

Lai radītu tiesiskos pamatus tirgus ekonomikai un privātajai iniciatīvai, ļoti svarīgi bija izveidot pilnīgi jaunu uzņēmējdarbības struktūru. Tieši ar to ir raksturojams laika posms no 1990.gada līdz 1992.gadam, kad tika pieņemts ievērojams skaits likumu, kas regulē uzņēmējdarbību kā valsts, tā arī privātajā sfērā. Šie likumi ir: likums "Par uzņēmējdarbību" (26.09.1990.), likums "Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru" (20.11.1990.), likums "Par akciju sabiedrībām" (25.12.1990., tagad spēkā ir stājies 18.05.1993. likums par akciju sabiedrībām), likums "Par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību" (23.01.1991.), likums "Par paju sabiedrībām" (23.04.1991.), likums par tā sauktajām līgumsabiedrībām jeb personu sabiedrībām - līgumsabiedrību ar pilnu atbildību un komanditsabiedrību (05.02.1991.), likums "Par kooperatīvajām (kopdarbības) sabiedrībām" (06.08.1991.), likums "Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieka vai zvejnieka saimniecību un individuālo darbu" (08.01.1992.), "Latvijas Republikas likums par Valsts uzņēmumu" (12.12.1991.), likums "Par pašvaldību uzņēmumiem" (05.03.1991.).

Sakarā ar valsts un pašvaldību uzņēmumu privatizāciju 1992.gada 7.jūlijā tika pieņemts likums "Par valsts un pašvaldību uzņēmumu pārveidošanu statūsabiedrībās" jeb tā sauktajās kapitālsabiedrībās - lielākoties akciju sabiedrību formā.

Lai attīstītu funkcionējošu tirgus ekonomiku, ir nepieciešama ārvalstu kapitāla piesaistīšana, tādēļ šī mērķa īstenošanai tika pieņemts likums "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijā" (05.11.1991.).

Šajos gados likumdošana sāka attīstīties arī tajā virzienā, ko raksturo tāda tirgus ekonomikas daļa kā likvidācija, bankrots un biržu darbs. Likumi, kas attiecas uz šo sfēru, ir: likums "Par biržām" (26.01.1992.), likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" (03.12.1991.)², likums "Par konkurenci un monopoldarbības ierobežošanu" (03.12.1991.)³. Jau pirms tam, 1991.gada 2.oktobrī, parlaments pieņēma lēmumu "Par biržu darbības tiesisko regulējumu".

² Šo likumu aizstāj 1996.gada 12.septembrī pieņemtais likums "Par uzņēmuma, uzņēmējsabiedrības maksātnespēju un bankrotu".

³ Šo likumu aizstāj 1997.gada 18.jūnijā pieņemtais Konkurences likums.

Ir jāatzīmē, ka tie bija tikai pirmie soļi šajā virzienā, un likumdošana arī turpmāk ir jāpilnveido. Mazo uzņēmējsabiedrību likvidācijas process jau bija aizsācies, lai gan vēl trūka zināšanas par to, kā normāli būtu jāveic likvidācija.

Latvijai vēl nav nopietnām tirgus attiecībām atbilstošas darba likumdošanas. Zināms darbs šajā virzienā tika izdarīts, pieņemot šādus likumus: likums "Par darbalīgumiem" (26.03.1991.), likums "Par nodarbinātību" un "Par darba aizsardzību" (04.05.1993.). Vairāki grozījumi un papildinājumi tika izdarīti arī padomju laikā pieņemtajā Darba likumu kodeksā, kas vēl joprojām ir spēkā.

Ar mērķi atjaunot privāttiesību sistēmu Latvijā pēdējo trīs gadu laikā ir pieņemta vesela virkne likumu, kas attiecas uz visdažādākajām sfērām. To uzdevums ir attīstīt un aizsargāt privāto iniciatīvu un tirgus ekonomiku.

Šajā jomā tika pieņemti vairāki likumi: likumi par bankām un kredītiem (1990; 1992), likums "Par saimniecisko tiesu Latvijā", kā arī tai piederošā procesuālā kārtība (27.11.1991)⁴, likums "Par grāmatvedību" un "Par uzņēmumu gada pārskatiem" (14.10.1992), likums "Par patērētāju tiesību aizsardzību" (28.10.1992), likums "Par autortiesībām un blakustiesībām" (11.5.1993), Patentu likums (02.3.1993), likums "Par preču zīmēm" (09.3.1993), kā arī likumi, kas attiecas uz nodokļu sistēmu u.c.

Īpašuma attiecības ir saimnieciskās attīstības un tirgus ekonomikas pamats. Tāpēc viens no svarīgākajiem uzdevumiem pārejas perioda sākumā no padomju plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku bija īpašuma attiecību pārkārtošana un noregulēšana. Iespējams, tas ir vissāpīgākais uzdevums visās postsociālisma valstīs, to skaitā arī Latvijā. Ar to ir saistīta gan privatizācija, gan reprivatizācija (denacionalizācija) dažādās jomās, un, pirmkārt, jau īpašuma tiesību uz zemi atjaunošana.

Jau 1990.gadā tika pieņemti vairāki likumi par zemes reformu Latvijā, kuru mērķis bija likvidēt absolūtās valsts īpašuma tiesības uz zemi un atjaunot privāttiesības uz zemi. Sākumā Latvijas Augstākā Padome izsludināja vairākus lēmumus, proti, "Par agrāro reformu Latvijas Republikā" (13.6.1990) un "Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos" (27.7.1990). Šiem lēmumiem sekoja likums "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās" (20.11.1991) un likums "Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos". Šie normatīvie akti radīja pamatu tam, lai notiktu zemes privatizācija un zeme varētu tikt nodota bijušajiem īpašniekiem. Tālāk sekoja likumi "Par namīpašumu denacionalizāciju Latvijas Republikā" un "Par namīpašumu atdošanu

⁴ Atcelts tiesu reformas gaitā 1996.gada 6.janvārī.

bijušajiem īpašniekiem" (30.10.1991), likums "Par īpašuma atdošanu reliģiskajām organizācijām" (12.5.1992) un likums "Par īpašuma tiesību atjaunošanu uz uzņēmumiem un citiem īpašuma objektiem" (30.3.1993).

Minētie likumi veidoja pamatbāzi gan īpašuma denacionalizācijai un tā nodošanai bijušajiem īpašniekiem, gan valsts un pašvaldības īpašuma privatizācijai vispār. Privatizāciju kā tādu regulē liels skaits dažādu likumu un valdības lēmumu, kuri galvenokārt tika pieņemti laika posmā no 1991. līdz 1992. gadam. Šajā sakarā būtu jāmin: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums "Par valsts īpašuma pamatprincipiem un tā konvertēšanu", "Par valsts īpašuma privatizācijas koncepciju un programmu" (07.1.1992), "Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu (uzņēmumu) privatizācijas kārtību", "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" (09.7.1992), "Par kooperatīvo dzīvokļu privatizāciju" (04.12.1991), "Par valsts un pašvaldību privatizācijas fondu", "Par privatizācijas sertifikātiem", t.i., par investīciju kuponiem (04.11.1992). Pēdējais minētais likums ir izraisījis plašas diskusijas gan sabiedrībā, gan parlamentā. Attiecībā uz investīciju kuponiem dažādiem politiskajiem spēkiem šajā jautājumā ir atšķirīgi viedokļi.

Iepriekšrakstītais liek secināt, ka pēdējie trīs gadi ir bijuši notikumiem bagāti tieši likumdošanas jomā, mazāk likumu īstenošanas jomā. Līdztekus jaunu likumu izdošanai, kas attiecas uz privāttiesību sistēmas atjaunošanu, daudzi padomju perioda likumi, ar grozījumu un papildinājumu palīdzību, tika piemēroti jaunajiem apstākļiem, piemēram, Darba likumu kodekss, Dzīvokļu likums, Civilprocesa kodekss, Administratīvo pārkāpumu kodekss u.c. Kaut ārkārtīgi lēni, tomēr arī Krimināllikumā tiek ieviestas tādas normas, kas ir vērstas uz privāttiesību sistēmas aizsardzību. Mēģinājums šajos novecojušajos likumos ieviest normas, kas aizsargātu savstarpēji pretējas ekonomiskās un sociālās sistēmas, būtu bijis īpaši nepateicīgs un neracionāls.

IV

Latvijā jau 1990.gada beigās, vienlaicīgi ar tālāko jaunās likumdošanas attīstību, tika apspriests jautājums par civiltiesību kodifikācijas nepieciešamību. Ideju par Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma atjaunošanu sākumā Latvijā atbalstīja tikai juristi, bet vēlāk arī dažādie politiskie spēki. Pēc tam, kad pakāpeniski sākās Civillikuma praktiskā atjaunošana, radās doma par iespēju atjaunot arī citus Latvijas likumus, piemēram, Vekseļu likumu, Čeku likumu, Zemes grāmatu likumu, Notariāta likumu u.c.

Jau 1992. un 1993.gadā tika attīstīta koncepcija, atjaunojot privāto tiesību sistēmu Latvijā, pēc iespējas kā pamatbāzi izmantot bijušo Latvijas likumdošanu, vienlaicīgi ņemot vērā Latvijai raksturīgo orientāciju uz kontinentālās Eiropas tiesību sistēmu.

Tas bija pirmais solis, lai radītu stabilitāti tālākai privāttiesību sistēmas attīstībai likumdošanā. Šeit arī parādījās Latvijas savdabība salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm kā Igauniju, kurai vēl četrdesmito gadu sākumā nebija moderna Civillikuma, un Lietuvu, kurai vispār nebija vienota Civillikuma, kas būtu attiecināms uz visu valsts teritoriju.

Ideja par Civillikuma atjaunošanu tika realizēta 1992.gada 14.janvārī, kad Latvijas parlaments pieņēma likumu par 1937.gada Civillikuma atjaunošanu. Ar šo likumu tika noteikts, ka Civillikuma atsevišķās daļas stājas spēkā pakāpeniski. 1992.gada 1.septembrī spēkā stājas Mantojuma un Lietu tiesību daļa, 1993.gada 1.martā Saistību tiesību daļa un 1993.gada 1.septembrī - Ģimenes tiesību daļa. Līdz ar to viss Latvijas Republikas Civillikums kā svarīgākais privāttiesību avots ir stājies spēkā.

Kas tika sasniegts ar Civillikuma atjaunošanu? Pirmkārt, iespēja visus tiesību avotus privāttiesību jomā koncentrēt uz atjaunoto Civillikumu kā svarīgāko privāttiesību sistēmas pamatbāzi. Līdz ar to tika novērsta jau novērotā tendence, ka Latvijas privāttiesībās ienāk tādi elementi, kas Latvijai kā kontinentālās Eiropas valstij ir neraksturīgi. Tas tomēr nenozīmē atteikšanos no lietderīgas ārvalstu pieredzes izmantošanas likumdošanas jomā, pārņemot atsevišķas idejas, tiesību normas un institūtus. Atjaunojot Civillikuma Ģimenes tiesību daļu, tika ņemta vērā visu Eiropas valstu, kā arī citu valstu likumdošanas pieredze.

Ar Civillikuma kā svarīgākā privāttiesību avota atjaunošanu, mēs esam uzcēluši tiltu no pirmspadomju laika neatkarīgās Latvijas privāttiesību sistēmas uz mūsdienu neatkarīgās Latvijas privāttiesību sistēmu, tādējādi turpinot agrāko Latvijas likumdošanu.

Atjaunojot 1937.gada Latvijas Republikas Civillikumu, mēs balstījāmies uz kontinentālās Eiropas pieredzi, jo kopējās privāttiesību sistēmas svarīgākajiem privāttiesību avotiem ir jārada stabilitāte. Mēs balstāmies uz simtgadīgu kodifikācijas pieredzi Vācijā un Francijā, tomēr ņemot vērā arī to, ka pusgadsimta laikā dažas Civillikuma daļas ir novecojušas. Tās tika grozītas, izmantojot Vācijas Tieslietu ministrijas ekspertu un Vācijas fonda starptautiskai tiesiskai sadarbībai padomus.

Atjaunojot Civillikumu, mēs labi apzinājāmies grūtības, kas ir saistītas ar pirmspadomju laika likuma atjaunošanu. Pusgadsimta laikā, kad Latvija bija anektēta Padomju Savienībā un tai tika

uzspiestas padomju tiesību normas, vairākas juristu paaudzes izauga un skolojās šo tiesību normu garā un viņiem ir grūti pārorientēties uz pavisam citu tiesību sistēmu; tas rada ne tikai tehniska veida grūtības (jaunu tiesību normu apgūšana), bet ir jāpārvar arī smaga psiholoģiska barjera.

Latvijas Civillikuma atjaunošanai zināmā mērā līdzīga izrādījās Vācijas pieredze, atjaunojot BGB (Vācijas Civillikums) jaunajās federālajās zemēs. To tiešām var arī apgalvot, kaut gan situācija Vācijā ļoti atšķīrās no situācijas Latvijā. Vācijas vecajās federālajās zemēs BGB bija spēkā bez pārtraukuma un turpināja savu attīstību, bet jaunajās zemēs tas nebija spēkā salīdzinoši īsu laiku. Pēc BGB stāšanās spēkā Vācijas austrumu daļā veco federālo zemju speciālisti varēja sniegt kvalificētu palīdzību privāttiesību sistēmas atjaunošanā. Latvijas situācija ir atšķirīga, kas arī nosaka tās īpašo stāvokli.

V

Pēdējo trīs gadu pieredze privāttiesību sistēmas atjaunošanā Latvijā, īsi rezumējot, ir šāda: pilnībā ir stājies spēkā pirmspadomju laika Civillikums, kurā ir izdarīti grozījumi, lai apmierinātu šodienas prasības. Ir atjaunoti arī citi pirmspadomju laika tiesību avoti. Līdztekus tam tika radīti arī daudzi jauni civiltiesību avoti, kam ir patstāvīga nozīme, kā arī pieņemti valdības likumi un lēmumi, kuriem ir ierobežota nozīme laika ziņā un kuru uzdevums ir sakārtot pusgadsimta laikā sagrautās īpašuma attiecības. Prakse ir parādījusi, ka noteicošā loma tiesiskās kārtības nodrošināšanā ir tieši likumiem, nevis pārvaldes aktiem, kā tas bija padomju periodā. 1993.gada jūlijā savu darbību uzsāka jaunievēlētais parlaments (Saeima), kura uzdevums ir tālāk attīstīt likumdošanu un tādējādi stiprināt tirgus ekonomikas pamatus. Nākamais uzdevums, lai attīstītu privāttiesību sistēmu Latvijā, ir nepieciešamo kodifikācijas avotu, kā arī atsevišķu patstāvīgu likumprojektu sagatavošana un pieņemšana. Latvijai vienkārši nav nedz nepieciešams, ne arī iespējams pārņemt lielo rietumu valstu sarežģīto likumdošanu.

Tuvākajā nākotnē ir paredzēta atrodas Latvijas Komerclikuma izstrādāšana. Šajā gadījumā ir nepieciešama pilnīgi jauna kodifikācija. Turklāt pastāv liela to rietumu valstu konkurence, kuras vēlas piedāvāt savu palīdzību. Domājams, ka zināma nozīme būs Igaunijas projektam, kuru ir izstrādājis Vācijas starptautiskās tiesiskās sadarbības fonds. Arī Latvija ir gatava izmantot šo projektu, lai izveidotu vienotu komerclikumdošanu Baltijas valstu reģionā. Tas atbilst Baltijas valstu ekonomiskajām un tiesiskajām integrācijas interesēm un Baltijas valstu tiesību atbilstībai Eiropas Savienībai.

Svarīga nozīme privāttiesiskās sistēmas nodrošināšanā ir Civilprocesa kodeksam. Daļēji jau ir izstrādāts jaunā Civilprocesa kodeksa projekts, ar ko vajadzētu strādāt tālāk kopā ar speciālistu darba grupu no Vācijas. Šo pieredzi varētu izmantot arī citas Baltijas valstis. Svarīgs uzdevums ir pabeigt privatizācijas, denacionalizācijas un īpašuma tiesību atjaunošanas procesu bijušajiem īpašniekiem. Tomēr šajā jomā vēl ir nepieciešams koriģēt agrāk pieņemtos privatizācijas likumus un, kas ir pats svarīgākais, īstenot tos dzīvē.

Jaunā parlamenta (Saeimas) darbs sākas ar koncepcijas par tālākās privāttiesību sistēmas, kas domāta ilgākam laika periodam, izstrādāšanu. Vispirms ir jāsāk darbs ar jauniem likumiem banku un privātās apdrošināšanas jomā. Tālāk Latvijai ir vajadzīga stabila, tirgus ekonomikai atbilstoša darba likumdošana un likumdošana sociālā nodrošinājuma sfērā. Izstrādājot šos un citus likumus, ir nepieciešams izmantot rietumu valstu pieredzi.

CIVILTIESĪBAS KĀ TIESĪBU NOZARE

· IEVADLEKCIJAS KONSPEKTS

1. Civiltiesību jēdziens

Tiesību normas, kas regulē sabiedrības un tās atsevišķu indivīdu darbību un uzvedību, ir iedalāmas vairākās nozarēs, atkarībā no regulējamo attiecību rakstura. Sākotnējai izpratnei par tiesību nozarēm var noskaidrot, kādi ir kodifikācijas akti (kodeksi, sistematizēti tiesību normas apkopjoši likumi), taču šī jautājuma noskaidrošana nedod izsmeļošu atbildi. Dažās tiesību nozarēs kodifikācija var vēl nebūt paveikta (piemēram, administratīvajās tiesībās), dažiem normatīviem aktiem, piemēram, Jūras kodeksam, no teorijas viedokļa neatbilst tiesību nozare - jūras tiesības (šajā normatīvajā aktā ir apkopotas gan administratīvo, gan civilo tiesību normas). Tiesību teorijas kursā studenti sīkāk iepazīsies ar jautājumu par tiesību nozarēm, ar atšķirīgām koncepcijām par to, kas jākonstatē, lai kādu tiesību normu kopumu atzītu par tiesību nozari. Samērā plaši atzīta ir koncepcija, ka tiesību nozarei ir savs, tikai šai nozarei specifisks regulēšanas priekšmets un metode. Taču attiecībā uz specifiskas metodes konstatēšanas nepieciešamību speciālistu domas dalās. Pie tam tiek norādīts, ka vienas nozares ietvaros var tikt piemērotas dažādas regulējuma metodes.

Iepazīšanās ar civiltiesību vispārīgajiem noteikumiem ļaus topošajam juristam nākotnē, studējot, lietpratīgāk meklēt atšķirības starp civiltiesībām, krimināltiesībām, administratīvajām u.c. tiesību nozarēm.

Civiltiesību jēdziena noskaidrošanu var sākt ar vispārīgām definīcijām, kādas dotas juridiskajā literatūrā, bet jāatzīst, ka šīs vispārīgas definīcijas nezinātājam maz ko izsaka, jo to izpratnei ir vajadzīgās vēl dažādas precizējošas un norobežojošas papildnorādes. Lai saprastu, kas ir pateikts Civiltiesību Vispārīgajā definīcijā, jāiepazīstas vismaz ar Civillikuma satura rādītāju, bet arī tad nebūs zināms viss, kas pieder pie civiltiesībām.

Taču tomēr sāksim ar vispārīgajiem norādījumiem par to, ko regulē civiltiesības, vai citiem vārdiem sakot, kas ir regulējuma priekšmets.

Civiltiesības regulē mantiskās attiecības, kas balstās uz preču-
naudas apmaiņas principu lietojumu, ar tām saistītas personiskās
nemantiskās attiecības, kā arī citas personiskas nemantiskās
attiecības, kas pēc sava rakstura ir piemērotas tām regulēšanas
metodēm, ko lieto civiltiesību jomā.

Kā redzams civiltiesību priekšmetā var nodalīt 3 dažādas daļas. (Izpratnei katram studējošam būtu jāatrod piemēri katrai nosauktajai daļai).

Topošajā juridisko terminu skaidrojošajā vārdnīcā ir dots šāds civiltiesību skaidrojums -

Civiltiesības - tiesību nozare, kas regulē mantiskās attiecības, ar tām saistītas, kā arī dažas citas nemantiskas attiecības starp fiziskām vai juridiskām personām, kas šajās attiecībās piedalās kā neatkarīgi un patstāvīgi tiesību subjekti. Civiltiesībās kā apakšnozares ietilpst ģimenes, mantojuma, lietu un saistību tiesības. To regulējums ir kodificēts Civillikumā, taču ir arī daudzi citi likumi, kas regulē civiltiesiskus jautājumus. Civiltiesībām pieskaitāmi arī likumi par apdrošināšanu, kredītēšanu, daļa autortiesību un patentu tiesību u.c. Civiltiesības sauc arī par privātajām tiesībām pretstatā publiskajām tiesībām, kurās atsevišķa persona piedalās kā sociāla organisma (sabiedriskās iekārtas) sastāvdaļa.

Latviešu konversācijas vārdnīcā par šo jautājumu ir rakstīts sekojošais:

Civiltiesības, tiesības, kas noteic atsevišķu (fizisku un juridisku) personu privātās attiecības. Šīs attiecības civiltiesības noteic kā vispārējas tiesības; kā sevišķas tiesības tās vēl regulē tirdzniecības tiesības. Izšķir: civiltiesības objektīvā un subjektīvā nozīmē. Civiltiesību objektīvā nozīmē ir tiesību normas (sevišķi civillikumi un ieradumu tiesības); civiltiesības subjektīvā nozīmē ir tā tiesiskā vara, kas uz objektīvo civiltiesību (piem., likuma) pamata pieder atsevišķai personai. Civiltiesību uzdevums ir aizsargāt privātpersonu intereses, kas pastāv attiecībās pret tiesību objektiem un šo attiecību aizsardzībā pret jebkādiem traucējumiem un aizskārumiem; minētās attiecības savukārt izceļas un pastāv zem tiesiskās kārtības (objektīvo tiesību) iespaida kā tiesiski nokārtotas attiecības uz zināmu (juridisku) faktu pamata, ar kuriem tiesiskā kārtība (objektīvās tiesības) saista interešu aizsardzību un līdz ar to subjektīvās tiesības, to izceļšanos. Tomēr tiesības to dara nevis atsevišķu personu, bet visas sabiedrības labā; tās ir civiltiesību un vispār privāttiesību sociālais mērķis.⁵

Konstantina Čakstes lekcijās ir samērā plaši stāstīts par to, kāpēc vajadzīgas civiltiesības. Prof. K.Čakste pamatoti norāda, ka civiltiesības normē cilvēku uzvešanos sabiedrībā. Tā nav definīcija, arī citas tiesību nozares tā vai citādi regulē cilvēku uzvešanos sabiedrībā. Kā norāda K.Čakste un V.Kalniņš, terminu "civiltiesības" izcelsme ir saistāma ar seno Romu. Romiešu tiesībās termins "ius

⁵ Latviešu konversācijas vārdnīca. 2.sēj., R., 1928.- 1929.g., 3881.sleja.

civile" nozīmēja Romas pilsoņu tiesības (*civilis* - pilsonis), tur bija arī cilvēki, kam šo tiesību nebija (ārzemnieki, nepilsoņi, vergi). Romiešu "*ius civile*" sākotnēji aptvēra visas pilsonim piederošās vai piemītošās tiesības (arī tās, ko vēlāk sāka saukt par publiskajām tiesībām - piem., vēlēšanu un citādas līdzdalības valsts pārvaldīšanā tiesības), bet neapšaubāmi svarīgu vietu šo tiesību kopumā ietvēra mantiskās tiesības. (Sīkāk par to topošie juristi uzzina kursā Romiešu tiesību pamati). Atgriezīamies pie K.Čakstes skaidrojuma par civiltiesību lomu:

Cilvēkam ir dažādas vajadzības un intereses, ko tas cenšas apmierināt. (Nākotnē students var mēģināt sīkāk noskaidrot, kā varētu definēt šos jēdzienus un pārliecināties, ka par to ir rakstīts daudzās grāmatās un citās publikācijās un arī tad vienots viedoklis nav atrasts kaut vai par to, vai vajadzības un intereses ir subjektīvas vai objektīvas kategorijas - nelielu apskatu par to var atrast grāmatā К.Торган. Имущественные интересы государственного производства. Гражданско-правовой аспект. Пига, 1982.

K.Čakste vajadzības iedala 3 grupās:

1. Fiziskās vajadzības, kas rodas tādēļ, ka cilvēkam jādzīvo, jāuztur organisms (jāuzņem barība, jāģērbjās, jāiegūst pajumte u.c.).
2. Psihiskās (garīgās) vajadzības, kas rodas tāpēc, ka cilvēks ir apveltīts ar maņu orgāniem, veido sevi, izglīto, bauda kultūras sasniegumus.
3. Sociālās vajadzības, kas izriet no cilvēka dzīves sabiedrībā un nosaka viņa stāvokli šai sabiedrībā.

Lai norādītās vajadzības apmierinātu, ir nepieciešami dažādi labumi, un kā norāda K.Čakste, cilvēks ir diezgan nespēcīga būtne, kurai vienmēr vajadzīgs citu atbalsts. Sevišķi spilgti tas redzams mūsdienās: katrs sev nevar izgatavot, saražot visus tos priekšmetus, ko lietojam ikdienā. Tāpēc arī ir radušās preču-naudas attiecības, labumu apmaiņa. Šo labumu iegūšanu, preču apmaiņu jau sirmā senatnē nācās sākt regulēt ar likumu, tiesību normu palīdzību.

K.Čakste atzīmē arī otru izskaidrojumu, kāpēc vajadzīgas tiesības (likumi): cilvēks ir diezgan egoistiska būtne (Katrs sev ir tas tuvākais. Katram paša krekls tuvāks.). Cilvēka uzvešanos ietekmē ne tikai tiesību normas, bet arī reliģija un morāle. Taču, kā atzīmē K.Čakste, senatnē reliģiskās un morāles jūtas bija stipras, bet tagad tās ir regresējušas. Tāpēc pieaugusi tiesību loma.

Tiesību normās var būt dažāda rakstura priekšraksti: aizliegumi, pavēles (imperatīvas normas), atļaujas. Civiltiesībās dominē nevis aizliegumi, bet norādījumi, kā rīkoties attiecīgā situācijā, kā izlemt strīdu, ja puses par to nav pašas iepriekš vienojušās. Protams, ir arī pavēlošas un aizliedzošas normas. To

visu varēs izvērtēt, iepazīstoties ar konkrētām civiltiesiskām kategorijām.

Taču, lai virzītos tālāk civiltiesību iepazīšanā ir lietderīgi nevis no jauna mēģināt izstrādāt kādu tiesību normu sistēmu, bet iepazīt to, ko citi jau paveikuši, un proti, paskatīties, no kādām sadaļām sastāv Latvijas 1937.gada Civillikums. Tas ir kodifikācijas (sistemizētas apkopošanas) akts, ko vēlāk varēsim kritiski izvērtēt, salīdzināt ar kodifikācijas aktiem citās valstīs. Taču sākumam konstatējam, ka pēc Ievada, kas satur 25 pantus, seko 4 daļas: Ģimenes tiesības, Mantojuma tiesības, Lietu tiesības, Saistību tiesības. Katrā šai daļā ir savas nodaļas, apakšnodaļas - tas viss kopumā veido Civillikuma sistēmu, kas nav gluži tas pats, kas civiltiesību sistēma (pēdējo tomēr Civillikums iezīmē kaut vai daļu līmenī).

Pirmo mēģinājumu sistemizēt civiltiesību normas izdarīja romiešu juristi savās justīcijās, tas ir mācību grāmatās, apskatos. Romiešu juristi visu civiltiesību materiālu iedalīja 3 daļās:

1. Mācība par personu.
2. Mācība par lietu.
3. Mācība par prasībām.

Šī sistēma atrodama Justiniāna kodeksā. Pašu pieeju sauc par institūciju sistēmu. 18.gs. beigās un 19.gs. sākumā kodifikācijas darbus veica daudzās Eiropas valstīs un vairumā no tām (Francijā, Beļģijā u.c.) lietoja institūciju sistēmu, gan ar vienu būtisku atkāpi - normas (mācību) par prasībām nodalīja atsevišķi, apkopojot tās civilprocesa likumos (kodeksos). Tātad palika 2 normu grupas: normas par lietu, normas par personu. Tas izrādījās nepietiekami un sākās tālāki meklējumi. 19.gs. tika izveidota t.s. pandektu sistēma. Par tās sākotnējo iniciatoru min vācu juristu Hugo, bet sistēmu galīgi izveidoja pazīstamais jurists Savinji.

Pandektu sistēmā viss civiltiesību materiāls ir iedalīts 5 daļās:

1. Vispārējā daļa.
2. Lietu tiesības.
3. Saistību tiesības.
4. Ģimenes tiesības.
5. Mantojuma tiesības.

Šāda sistēma ir izplatītākā Eiropā. Latvijas Civillikumā ir pārņemtas pandektu sistēmas 4 daļas. Tātad atšķirībā no pandektu sistēmas Latvijas civillikumā nav vispārējās daļas, tātad normu sakopojuma, kam būtu nozīme visās pārējās daļās, piemēram, par tiesību subjektiem (personām), par juridisku aktu, pārstāvību. Civillikuma ievads ir svarīgs un satur visām daļām nozīmīgus noteikumus, tomēr to nevar uzskatīt par Vispārīgo daļu. Šis apstāklis

rada dažas grūtības arī mācību procesā - kā rāda programma, nāksies iepazīties ar dažādiem institūtiem, kas ievietoti kādā atsevišķā daļā, piemēram, par pilnvaru un pilnvarojumu jāmeklē Saistību tiesību daļā, taču pilnvarojums ir nozīmīgs arī ģimenes, mantojuma un lietu tiesībās.

Latvijas Civillikuma otra atkāpe no pandektu sistēmas izpaužas daļu secībā. CL daļu secība ir šāda: ģimenes, mantojuma, lietu, saistību tiesības.

Par pandektu sistēmas pozitīvajām un negatīvajām iezīmēm prof. Vasiļijs Sinaiskis ir izteicies šādi: "Patreizējā pandektu sistēma, kurai ir daudz praktisku priekšrocību, ir tomēr scholastiska, formāla un ne arvienu sniedz skaidru un tīru jēdzienu par to, kas tad īsti ir civiltiesības kā zinātne. Šī pandektu sistēma reprezentē ar sevi zināmu loģisku dedukciju, kas patiesībā ir atrauta no istās tiesiskās dzīves un izpaužas vienīgi *privātās mantiskās tiesībās*, kas ievietotas četrās nesavienotās daļās: lietu, saistību, ģimenes un mantošanas tiesībās. Patiesībā civiltiesības ir *civiltiesiskās sabiedrības, kā viena vesela organisma, normatīvā izteiksme attiecībā uz šīs sabiedrības organizāciju (statiku) un kustību (dinamiku)*."⁶

Kā redzējam, jēdziens "civiltiesības" ir pārņemts no romiešu tiesībām. Krievu valodā "гражданское право" ir jātulko "civiltiesības", kaut gan burtiski būtu "pilsoņu tiesības". Mūsdienās nedrīkst jaukt jēdzienus "pilsoņu tiesības" un "civiltiesības". Cieši ar jēdzienu "civiltiesības" ir saistīts arī cits jēdziens "privāttiesības". Privāttiesības ir plašāks jēdziens, civiltiesības ir tikai viena privāttiesību daļa, gan pati plašākā un svarīgākā. Pie privāttiesībām vēl jāpieskaita tirdzniecības tiesības (komerctiesības) un starptautiskās privāttiesības. (Arī par tirdzniecības tiesībām ir dažādi viedokļi, daļa zinātnieku tās uzskata par civiltiesību sastāvdaļu) Starptautiskās privāttiesības regulē tās tiesības, kas pieder ārzemniekam citā valstī, kā arī nosaka, kādas valsts likumi jāpiemēro, lai izspriestu strīdu, kas radies divu dažādu valstu pilsoņu starpā.⁷

Terminu "civiltiesības" lieto trijās nozīmēs:

1. Juridisku normu kopums (objektīvās tiesības).
2. Zinātnes nozare, kas pēta civiltiesiskās attiecības un to regulējumu (tātad arī mācību priekšmets).
3. Konkrētai fiziskai vai juridiskai personai piederošas civilās tiesības (subjektīvās tiesības).

⁶ V. Sinaiskis. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I Vispārējie civiltiesību pamati. R., 1935., 3.lpp.

⁷ Sk. K. Čakste. Civiltiesības, R., 1940., 3.lpp.

2. Mantiskās un nemantiskās attiecības

Tiesiska attiecība ir tāda saikne starp personām, kurā kādam ir tiesības uz kaut ko, bet citam - attiecīgs pienākums. Ja lietojam matemātikas apzīmējumus, tad ar + zīmi var apzīmēt tiesību, bet ar - zīmi pienākumu. Iespējami dažādi tiesību un pienākumu sakārtojumi:

A — B
+ -

A — B
+ -
- +

A +
C + \ **D**
 / -

A + \ **B -**
 / **C -**
 / ... -
 / nenoteikts pers. loks
 / **Z -**

Jāpatur vērā, ka tiesiskas attiecības pastāv starp personām: fiziskām un juridiskām, tās ir sabiedriskas attiecības. Nevar pastāvēt tiesiska attiecība starp personu un lietu, tāpēc, piemēram, īpašuma attiecībā ir jāparedz īpašnieka kā tiesīgā subjekta saikne ar visiem pārējiem (neīpašniekiem), kam ir pienākums respektēt īpašnieka tiesības, nepārkāpt tās, netraucēt īstenot.

Lai rastos tiesiska attiecība, ir nepieciešamas darbības vai arī notikumi, ar kuriem likums saista attiecīgu tiesību un pienākumu rašanos. Civiltiesiskas attiecības ļoti bieži rodas noslēdzot līgumus. Īpašuma attiecības var rasties arī tā, ka persona izgatavo sev vajadzīgu lietu. Tiesiska attiecība var rasties arī neatļautas darbības rezultātā, piemēram, svešas lietas bojāšana īpašniekam rada tiesību prasīt atlīdzināt zaudējumus, bet vainīgajam pienākumu atlīdzināt tos.

2.1. Mantiskās attiecības.

Mantisko attiecību daudzveidību rāda Civillikuma nodaļu daudzveidība. Pie tam vēlreiz jāatgādina, ka Civillikums neaptver visas civiltiesības, nav tajā ne apdrošināšana, ne tādi mūsu dienās pazīstami līgumu veidi kā lizings, faktoring, franšīze, ne vēl šis tas.

Skaidrības labad jāpiezīmē, ka civiltiesības nav vienīgās, kas regulē mantiskās attiecības. Arī krimināltiesības sargā īpašnieku,

paredz sekas, kas rodas, ja ar noziedzīgām darbībām apdraud mantiskos (kā arī nemantiskos) labumus. Mantiskus jautājumus risina arī finansu, administratīvās u.c. tiesību nozares.

Mantiskās attiecības rodas un pastāv sakarā ar ražošanas līdzekļu, patēriņa priekšmetu un citu materiālo labumu piederību, to apgrozību un izlietošanu. Pēc satura tās ir ekonomiskas attiecības, kas iegūst tiesiskas attiecības raksturu tāpēc, ka ir noregulētas ar likumu vai citu normatīvu aktu. Katrai personai ir plašas iespējas izvēlēties konkrētās mantiskās attiecības, kurās stāties, lai apmierinātu savas vajadzības, kā arī noteikt šo attiecību saturu, protams, atbilstoši tiesību normu prasībām.⁸

Civiltiesisko attiecību svarīga grupa ir īpašuma attiecības un ar tām saistītās (valdījums, ķīla, servitūti) attiecības, kuru regulējumu apzīmē ar terminu "lietu tiesības" (CL 3.daļa). Te nav domātas tiesības, kas pieder lietām, bet gan tiesības sakarā ar lietu piederību. Kaut gan īpašuma attiecības sabiedrībā atrodas nepārtrauktā kustībā (darbojas tirgus), tomēr īpašuma attiecību nozīme ir tāda, ka tās rāda izejas punktus, statiku: kam kas pieder. Dinamika norisinās otras svarīgas mantisko attiecību grupas ietvaros - tās ir saistību tiesības. Atbilstīgi saistību tiesības (CL 4.daļa) regulē mantas atsavināšanas dažādos veidus, tās nodošanu lietojumā (īre, noma, patapinājums), glabājumā, jaunu lietu izgatavošanu pēc uzņēmuma vai darba līguma utt.

Saistību tiesību ietvaros mantiskās attiecības parasti veidojas kā atlīdzības attiecības: mantisko labumu ieinteresētā persona iegūst pret atlīdzību naudā vai ar citu lietu. Tādējādi no tiesiskās attiecības struktūras viedokļa tās parasti veidojas kā divpusējas saistības:

A	B
+ tiesība prasīt lietu	- pienākums dot lietu
- pienākums maksāt	+ tiesība prasīt samaksu

Taču tiesiskās attiecības struktūra var būt atkarīga arī no likumā noteiktā līguma tipa (konsensuāls līgums vai reāllīgums). Ir pazīstamas arī bezatlīdzības mantiskās attiecības (dāvinājums, patapinājums u.c.). Bezatlīdzības attiecību veidā var būt arī aizdevuma, glabājuma, pilnvarojuma līgumi. Mantošanas attiecības ir bezatlīdzības attiecības.

⁸ Skat. J.Vēbers. Padomju civiltiesības. Vispārīgā daļa. Īpašuma tiesības. R., 1979., 6.lpp.

2.2. Personiskās nemantiskās attiecības.

Civiltiesības bez mantiskajām attiecībām regulē arī tādas attiecības, kas saistītas ar nemateriāliem labumiem. Pēdējiem nav preču forma un tirgus cena, taču tie ir saistīti ar subjekta sabiedrisko novērtējumu, individualitāti, personību. (Skat. J.Vēbers. Padomju civiltiesības. 8.lpp.).

Civiltiesiskajam regulējumam ir pakļautas divu veidu nemantiskās attiecības.

1. Personiskās nemantiskās attiecības, kas ir saistītas ar mantiskajām attiecībām. Šādas attiecības rodas sakarā ar autorību uz zinātniskiem, mākslas, literāriem darbiem, patentētiem izgudrojumiem, dizainparaugiem, selekcijas rezultātiem. Cilvēka garīgā darba rezultāts iegūst preces formu: literāru vai muzikālu darbu, izgudrojumu var pārdot, var citādā veidā saņemt par to atlīdzību. Tās ir mantiskās attiecības, kas isi apskatītas iepriekšējā (2.1.) apakšnodaļā. Blakus tām civiltiesības regulē kā patstāvīgas, neatkarīgi no mantiskajām pastāvošas tādas attiecības, kas saistās ar autorību, tiesībām lemt par darba publicēšanu, tiesībām uz darba neaizskaramību u.c. Ņemot vērā, ka civiltiesības jau regulē mantiskās attiecības, kas rodas sakarā ar garīgā darba rezultātiem, tie paši civiltiesiskie paņēmieni tiek lietoti arī, lai aizsargātu nemantiskās tiesības. Teiktais gan neizslēdz iespēju pret šādu nemantisko tiesību pārkāpējiem īpašos gadījumos lietot arī administratīvos un pat krimināltiesību ietekmēšanas līdzekļus.

2. Personiskās nemantiskās attiecības, kas nav saistītas ar mantiskajām attiecībām. Juridiskas personas nosaukums (firma), fiziskas personas vārds, gods, cieņa nav tieši saistīts ar kādiem mantiskiem labumiem vai to gūšanu. Tie ir saistīti ar sabiedrisko vērtējumu, prestižu. Civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi ir izrādījušies piemēroti, lai aizsargātu pret pārkāpumiem arī šādus nemantiskus labumus (skat. CL 19.nodaļu). Vēlreiz gan jāatgādina, ka arī citu tiesību nozaru normas var kalpot šo labumu aizsardzībai.

3. Civiltiesiskās regulēšanas metodes

Civiltiesiskās regulēšanas metodes ir tie tiesiskie paņēmieni un veidi, kurus valsts lieto mantisko un personisko nemantisko attiecību regulēšanai. Piemērojamās metodes objektīvi ir atkarīgas no regulējuma priekšmeta īpašībām un īpatnībām. Civiltiesiskās

attiecības pretstatā tām, ko regulē krimināltiesības, ir sabiedrības veselības rādītājs un izpausme. Mantiskajās attiecībās, kas sastāda civiltiesību regulējuma priekšmeta galveno daļu, kā regulators jau darbojas objektīvi pastāvošie (un ekonomistu pētītie) tirgus ekonomikas likumi. Juridiskie likumi var ietekmēt objektīvo likumu izpausmes, bet nevar ne pilnībā atcelt, ne aizliegt. Tādējādi civiltiesību uzdevums ir radīt tādu tiesisko režīmu, kurā cilvēkam raksturīgais egoisms nenonāk pretrunā ar citu cilvēku, visas sabiedrības interesēm un eksistences nosacījumiem. Kā norādījis prof. K.Čakste, cilvēku egoisms jāpadara par nekaitīgu, veselīgu.⁹

Jāatzīst, ka tiesību zinātniekiem līdz šim nav izdevies formulēt vienotā definīcijā civiltiesiskā regulējuma metodi (vai metodes, ja uzskatītu, ka tiek lietotas dažādas metodes). Tā vietā ir sniegti dažādi civiltiesiskās metodes raksturīgo iezīmju izklāsti. Tādus atrodam arī prof. J.Vēbera mācību grāmatā "Padomju civiltiesības.", R., 1979., 10.- 11.lpp. Tie pareizi atspoguļo civiltiesiskajam regulējumam raksturīgo, taču tos nevar uzskatīt par pašas metodes aprakstu (definīciju).

Citējam šo būtisko pazīmju izklāstu ar nelieliem redakcionāliem labojumiem atbilstoši CL terminoloģijai.

Pirmkārt, pati svarīgākā pazīme ir civiltiesiskās attiecības dalībnieku tiesiski vienlīdzīgais stāvoklis. Atšķirībā no administratīvajām, finanšu un citām tiesiskajām attiecībām, kurās ir vairāk vai mazāk izteikta viena tiesiskās attiecības dalībnieka pakļautība otram, civiltiesisko attiecību dalībnieki ir savstarpēji vienlīdzīgi. Šāds stāvoklis tiem ir, gan radot civilās tiesības un pienākumus, gan arī tos realizējot un atbildot par tiesību pārkāpumiem. Tādējādi civiltiesiskajās attiecībās nav iespējama viena dalībnieka pakļautība otram, viens dalībnieks nevar vienpusīgi diktēt savu gribu otram. Tāpēc parasti civiltiesiskās attiecības izveidojas, tiek grozītas un izbeigtas dalībnieku vienošanās rezultātā. Civiltiesisko attiecību dalībnieku vienlīdzīgais stāvoklis nenozīmē, ka to tiesībspēja ir vienāda. Vienādas nav arī civiltiesisko attiecību dalībnieku konkrētās subjektīvās tiesības un pienākumi. Tie katram dalībniekam ir atšķirīgi pēc apjoma un satura. Arī civiltiesiskajās attiecībās nereti vienam var būt tikai tiesības, bet otram - pienākumi (tie tomēr parasti ir radušies viņu brīvprātīgas vienošanās rezultātā).

Otrkārt, civiltiesisko attiecību dalībniekiem ir samērā plaša rīcības brīvība likumdošanā noteiktajos ietvaros izvēlēties savas uzvedības veidu un noteikt tās saturu. Tāda iespēja pastāv sakarā ar to, ka svarīgākais civilo tiesību un pienākumu rašanās pamats ir

⁹ K.Čakste. Civiltiesības. R., 1941., 2.lpp.

līgums (vienošanās). Civiltiesiskās regulēšanas metode piešķir iespēju fiziskām un juridiskām personām izmantot līgumu kā konkrētas civiltiesiskās attiecības rašanās pamatu un daudzos gadījumos noteikt citādu tiesību un pienākumu saturu nekā to, kas paredzēts tiesību normās. Tas nozīmē, ka civiltiesību normas lielā mērā ir dispozitīvas un piemērojamas tikai tad, ja civiltiesiskās attiecības dalībnieki nav vienojušies citādi. Bez tam civiltiesisko attiecību dalībnieki var radīt arī tādas tiesiskās attiecības, kādas likumā vispār nav tieši paredzētas.

Treškārt, civiltiesiskās regulēšanas metodei ir raksturīga īpaša civiltiesisko strīdu izšķiršanas un civilo tiesību aizstāvēšanas kārtība. Civilās tiesības parasti aizstāv tiesa vai šķīrējtiesa pēc tā tiesiskās attiecības dalībnieka prasības, kura tiesības ir aizskartas. Tikai likumā norādītajos gadījumos strīdus izšķir un tiesības aizstāv citādā kārtībā. Galvenais paņēmieni aizskarto tiesību aizstāvēšanā ir tā stāvokļa atjaunošana, kāds bija līdz tiesību aizskārumam, t.i., aizskarto subjektīvo tiesību atjaunošana. Tikai tad, kad tas nav iespējams, t.i., aizskarto subjektīvo tiesību atjaunošana, tiesības tiek aizstāvētas, atlīdzinot zaudējumus vai arī ar citiem likumā paredzētiem paņēmieniem. Tādējādi arī civilo tiesību aizstāvēšanas kārtību un paņēmienus nosaka to sabiedrisko attiecību būtība, kuras regulē ar civiltiesību normām, šo attiecību preču-naudas raksturs.

Šis prof. J.Vēbera sniegtais civiltiesiskās regulēšanas būtības raksturojums ļauj turpināt pētījumus un mēģināt izstrādāt kompakto metodes definējumu.

4. Civiltiesību kā zinātnes nozares būtība un uzdevumi

Civiltiesību kā zinātnes nozares pirmsākumi meklējami senajā Romā. Var uzskatīt, ka šis zinātnes nozares vecums ir aptuveni divi tūkstoši gadu. Pateicoties zinātnieku un praktiķu sadarbībā sasniegtajam, romiešu civiltiesības pamatoti uzskata par nozīmīgu sasniegumu civilizācijas attīstībā. To apliecina arī tas, ka daudzi romiešu tiesībās izveidotie institūti un tiesiskās konstrukcijas ir pārdzīvojušas gadu simteņus un pārņemtas daudzu modernās sabiedrības valstu civillikumos. Taču, lai cik ģeniālas nebūtu romiešu tiesības, tās nevarēja kalpot mūžīgi. Cilvēcei attīstoties, mainās gan ekonomiskie, gan sociālie, gan politiskie apstākļi, kuru ietvaros tiesības kalpo sabiedrisko attiecību regulācijai. Tāpēc ir nepieciešama zinātniska izpēte, lai noskaidrotu dažādus ar tiesību normu piemērošanu un pašu tiesību attīstīšanu saistītus jautājumus.

Civiltiesību zinātnes, kas ir tiesību zinātnes nozare, risināmos uzdevumus nosacīti var iedalīt 3 grupās:

1. Fundamentālie - uz tiesību sistēmas, pamatjēdzienu un principu noskaidrošanu un attīstīšanu vērsti pētījumi;
2. Likumu pilnveidošanas jautājumu izpēte nolūkā sekmēt tiesību pozitīvu iedarbību uz sabiedriskajām attiecībām konkrētās tiesiskā regulējuma jomās;
3. Likumu piemērošanas prakses, tiesību realizācijas un aizsardzības efektivitātes pētījumi.

Norādītie uzdevumi nav strikti nošķirami. Likumu pilnveidošanas darbā nevar ignorēt fundamentālos postulātus. Tiesu praksi nevar vērtēt tikai no likuma burta viedokļa, jāizprot arī likuma gars (pamatprincipi, sistēma).

Sabiedrisko zinātņu jomā, pie kurām pieskaitāma arī tiesību zinātne, lieto dažādas pētījumu metodes. Par tām studenti sīkāk uzzina tiesību teorijas priekšmetos. Uzsākot civiltiesību studijas jāgūst priekšstats par nozīmīgākajām civiltiesisko pētījumu metodēm. Tās ir šādas: 1) vēsturiskā, 2) dogmatiskā, 3) salīdzinošā, 4) socioloģiskā.

Vēsturiskā metode izpaužas tā, ka tiek noskaidroti vēsturiskie apstākļi un fakti, kas izraisīja attiecīgas paražas, kas vēlāk kļuva par tiesību normām, vai attiecīgā likuma pieņemšanu. Šī metode ļauj sniegt atbildi, piemēram, uz jautājumu, kāpēc Civillikuma 1421.pants nosaka, ka ja alternatīvā saistībā abi priekšmeti nejauši iet bojā, tad parādnieks tiek atbrīvots no sava pienākuma dot lietu, bet nezaudē tiesību prasīt no kreditora izpildīt pretpienākumu, tātad samaksāt. Vēstures noskaidrošana rāda, ka šī norma pārņemta no romiešu tiesībām. Romiešiem pirkums bija divu pušu svinīgi un viens no otra neatkarīgi apsolījumi. No tā izrietēja, ka ja viens apsolījums nejauši kļūst neizpildāms, tad otrs tomēr turpina pastāvēt un ir jāizpilda.

Dogmatiskā metode izpaužas tiesību normas analizē, tajā ietverto jēdzienu un priekšrakstu satura noskaidrošanu ar dažādiem loģikas, valodniecības u.c. paņēmieniem un tiesisko dogmu palīdzību. Šī metode ļauj konstatēt principus un ar tiem saistītas definīcijas, jaunas dogmas. Vārds "dogma" bieži vien tiek lietots negatīvā nozīmē. Taču šim vārdam ir arī pozitīva jēga. Likumu nedrīkst vienā situācijā tulkot tā, bet citā - otrādi. Vienveidīga likumu izpratne un piemērošana ir svarīgs tiesiskuma priekšnoteikums.

Salīdzinošā metode izpaužas dažādu valstu likumu un to piemērošanas prakses salīdzināšanā ar mērķi atlasīt veiksmīgākos un konkrētai sociāli ekonomiskai situācijai piemērotākos risinājumus.

Socioloģiskā metode. Civiltiesību pētišana nav aprobežojama tikai ar patstāvīgu atsevišķu institūtu, vai visas sistēmas normām, bet paplašināma līdz civiltiesiskās sabiedrības pētišanas apjomam.¹⁰ Prof. V.Sinaiskis gan izvirza koncepciju par civiltiesisko sabiedrību kā īpašu pētijuma objektu pretstatā sabiedrībai vispār kā socioloģijas zinātnes pētijumu objektam. Šī koncepcija gan nav guvusi plašu atzišanu, taču tas, ko V.Sinaiskis norāda par tiesību saitēm ar sabiedrisko domu, tiesisko apziņu un tiesisko audzināšanu, nerada šaubas. Tiesību politikas uzdevums, kā, citējot prof. Petražicki, norāda V.Sinaiskis, pastāv: 1) individuālas un masu uzvešanās racionālā vienošanā ar attiecīgas tiesiskās motivācijas palīdzību, 2) cilvēka psihes attīstīšanā, viņa atbrīvošanā no ļauniem, antisociāliem novirzieniem un pretējo novirzienu veicināšanā un nostiprināšanā. Katra atsevišķā momentā spēkā esošā tiesību normu sistēma ir sociālas audzināšanas funkcijas izpildīšanas jātvietu ar citu tiesisku impulsīvas un pedagogiskas iedarbības sistēmu, kas piemērota jau sasniegtam tautas psihes līmenim.¹¹ Tieši tāpēc civiltiesību zinātnē nevar iztikt bez socioloģiska rakstura pētijumiem, kas parāda gan cilvēku izpratni un vērtējumu attiecībā uz jau pastāvošajiem likumiem, gan domas par likumu papildināšanu vai grozīšanu.

Visas norādītās metodes kopumā kalpo zinātnisko mērķu sasniegšanai, nav iespējams kādu no tām pasludināt par galveno. Tāpēc, raksturojot pētijumos lietotos paņēmienus, dažkārt saka, ka ir lietota pētijumu kompleksā metode. Vairāku metožu lietojums, protams, nerada jaunu metodi, bet lielāka mēroga pētijumos tas praktiski vienmēr ir vajadzīgs.

Civiltiesību kā normu kopuma, kā sistēmas izpētē svarīga nozīme ir konkrētu normu vai aktu satūra noskaidrošanai (iztulkošanai, interpretācijai).¹²

Civiltiesību zinātnes vēsturiskajai attīstībai būs veltīta atsevišķa lekcija vēlāk, kad studenti jau plašāk būs iepazīnuši Civillikumu un citus civiltiesību avotus. Sākotnējam ieskatam šeit tiek sniegts tikai neliels apskats.

¹⁰ Skat. V.Sinaiskis. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. R., 1935., 48.lpp.

¹¹ tur pat, 13.lpp.

¹² Par tiesību normu iztulkošanas metodēm // skat. I.Krastiņš. Tiesību teorijas pamatjēdzieni (3.izd.), R., 1997., 23.- 24.lpp.

Valstis, kas attīstās bez krasiem satricinājumiem vai lielām reformām, arī civiltiesiskā zinātne attīstās pakāpeniskas evolūcijas ceļā. Varētu domāt, ka tajās viss ir sen jau izpētīts. Tomēr tā tas nav. Iepazīstot franču, vācu un citu attīstītu nāciju civiltiesisko literatūru, nākas konstatēt, ka joprojām nav pārliecinošu un vispāratzītu koncepciju par ilgstoši pētiem jautājumiem, piemēram, par juridiskas personas būtību un pazīmēm, tās vainu, par atbildības funkcijām un veidiem, par vainas nozīmi atbildībā u.c. fundamentālām problēmām.

Latvija ir zeme, kas nevar lepoties ar senu valstisko patstāvību, tā ilgstoši ir bijusi citu valstu pakļautībā. Tāpēc pēc valstiskās neatkarības atgūšanas 1991.gadā civiltiesību zinātnē notika krasi uzdevumu maiņa. Šī maiņa ir saistīta ne tik daudz ar uzdevumu izstrādāt jaunas fundamentālas teorijas un koncepcijas, kā ar uzdevumu apgūt, popularizēt un atbilstīgi konkrētajai sociāli-ekonomiskajai situācijai (postkomunistiska valsts) attīstīt tādu likumu sistēmu, kas ietvertu labāko un noderīgāko no Latvijas brīvvalsts pirmajā periodā (1918.-1940.) radītajiem likumiem, kā arī citu attīstītāko valstu, it īpaši Eiropas Savienības valstu likumiem. Šī uzdevuma realizācijai jāizpaužas ne tik daudz zinātniskos rakstos un grāmatās, bet galvenokārt likumu projektu sagatavošanā un to pamatošanā. Tas no zinātnieka viedokļa ir pateicīgs laika posms. Grāmatās un kinofilmās ir redzēti piemēri, kuros zinātnieks par mūža uzdevumu uzstāda viena likuma panta grozīšanas panākšanu. Latvijas jurisprudences pārstāvjiem ir nācies piedalīties daudzu likumu projektu sastādīšanā un pieņemšanā (šo rindu autoram, piemēram, vairāk nekā 50 likumdošanas aktu sagatavošanā 5 gadu laikā). Varbūt tāpēc nav atlicis laika plašu apcerējumu rakstīšanai par teorētiskajām un praktiskajām problēmām, kas bija jāatrisina, lai likumus sagatavotu. Likumu sagatavošanas darbs parādīja, ka nepamatoti ir apgalvojumi, ka Latvijas juristu zinātnieku līdzdarbība tajā nevar būt sekmīga, jo vairums no viņiem izglītību un zinātniskos grādus ir ieguvuši, pētot padomju laika tiesības. Zināmas grūtības, protams, bija. Taču jāatzīmē, ka civiltiesības padomju sistēmā bija mazāk politizētas nekā dažas citas tiesību nozares. Zinātniska darba metodes pārlieku neatšķiras padomju un kapitālistisko valstu zinātnēs, ja neskaita to, ka padomju sistēmā arī zinātniekiem bija obligāti "jāmaksā mesli (nodevas)" partijas kongresu vai centrālkomitejas lēmumu propagandēšanas veidā un nepārtraukti jāpiesauc komunisma celtniecības mērķis. Pētnieciskā darba metožu bagāžu, svešvalodu zināšanas un atbrīvošanās no politizētiem aizliegumiem un direktīvām ļāva praktiski visiem Latvijas civiltiesisko zinātņu kandidātiem un doktoriem iekļauties

Latvijas Republikas likumu veidošanā, to zinātniskā analizē un popularizēšanā. Latvijas civilisti ar labiem panākumiem piedalās starptautiskās konferencēs Vācijā, ASV, Somijā un citās valstīs. Jau ir notikušas četras kopīgi ar Norvēģijas Zinātņu un mākslu akadēmiju, Igaunijas un Lietuvas juristiem organizētās konferences.

Jauns un ne visai viegls uzdevums ir piedalīties Latvijas likumu sakārtošanā atbilstīgi Eiropas Savienības direktīvām, lai pavērtu ceļu integrācijai šajā attīstītas tirgus ekonomikas valstu apvienībā.

LITERATŪRA:

K.Čakste. Civiltiesības, R., 1940.

V.Sinaiskis. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I Vispārējie civiltiesību pamati. R., 1935.

J.Vēbers. padomju civiltiesības. Vispārīgā daļa. Īpašuma tiesības. R., 1979.

Civiltiesības - Latviešu konversācijas vārdnīca. 2.sēj., R., 1928.-1929.g., 3881.sleja.

I.Krastiņš. Tiesību teorijas pamatjēdzieni (3.izd.), R., 1997.

Гражданское право. Часть I. Санкт-Петербург, 1996.

PAR LATVIJAS REPUBLIKAS KOMERCLIKUMA PROJEKTU¹³

Viens no pamatzdevumiem, kas paredzēti Deklarācijā par Ministru Kabineta darbu tautsaimniecības jomā un sakarā ar Latvijas gatavošanos iestāties Eiropas Savienībā, ir izveidot tās standartiem atbilstošu saimniecisko likumdošanu. Šai nolūkā valdība apņemas tiesību sakārtošanas sfērā gādāt par tiesību aktu tuvināšanu Eiropas standartiem, ievērojot Latvijas Republikas tiesisko pēctecību. Valdības Deklarācijā arī norādīts, ka viens no svarīgākajiem aktiem, kas tuvākajā laikā jā sagatavo iesniegšanai Saeimai, ir Komerclikuma projekts.

Latvijas Republikas Komerclikuma projekta izstrādāšana Latvijā bija paredzēta likumprojektu plānā. Tā veikta 1992. - 1995. gadā, un 1995. gadā šāds likumprojekts tika iesniegts LR Tieslietu ministrijai, un tas pašlaik tiek publicēts "Latvijas Vēstnesī".

Komerclikuma projektu ir sagatavojusi darba grupa, kuras sastāvā bija Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs, profesors, Dr. habil. iur. K. Torgāns (darba grupas vadītājs), LU Juridiskās fakultātes dekāns, profesors, Dr. habil. iur. J. Vēbers un LR bijušās Saimnieciskās tiesas priekšsēdētājs G. Narkēvičs.

Šie ievadvārdi domāti, lai "Latvijas Vēstneša" lasītāji - tiesību speciālisti, valsts varas, pārvaldes, pašvaldības, tiesību aizsardzības iestāžu darbinieki, kā arī jebkurš cits lasītājs, kas interesējas par Latvijas likumdošanu, iegūtu priekšstatu par to, kāpēc Latvijai ir nepieciešams īpašs Komerclikums, kāda ir šī likuma tapšanas priekšvēsture, kādas ir komercattiecības un kā tās tiek regulētas.

Atšķirībā no Civillikuma, Kriminālkodeksa, Darba likuma kodeksa, Civilprocesa un Kriminālprocesa kodeksiem, Administratīvo pārkāpumu kodeksa, kas mums jau labi pazīstami, Komerclikums Latvijā ir kaut kas jauns un vēl nebijis. Vai un kāpēc šāds likums vajadzīgs?

Vispirms par nosaukumu KOMERCLIKUMS. Ar franču izcelsmes vārdu "COMMERCE", "COMMERCIAL" Latvijā jau esam pazīstami sen. Kaut vai lai atceramies kādreizējās "komercskolas", arī neveikli veidoto vārdu "komercveikalu", tāpat ir pazīstams jēdziens "komerczinības". Runa ir par tirdzniecību. No attīstītu valstu likumdošanas prakses zinām, ka ne tikai Francijā ir "CODE de COMMERCE" jau no 1807.gada, bet arī ASV ir pavisam jauns "Uniform Commercial Code" no 1962.gada. Šādā vārdā krievu

¹³ Pirmpublicācija - laikrakstā "Latvijas Vēstnesis", 30.01.1996., Nr. 15/16.

valodas tulkojumā igauņi ir nosaukuši savu tirdzniecības kodeksu - "коммерческий кодекс" (1995.g.). Vācijā līdzīgs kodekss ir pazīstams kā "Handelsgesetzbuch" (1897.g.), un attiecīgs ir arī Čehoslovākijas kodeksa nosaukums vācu valodā - "Handelsgesetzbuch" (1991.g.). Tāpat nosaukts arī Japānas tirdzniecības kodekss (1899.g.).

Kā redzams, publicētā likuma projekta darba grupa ir nolēmusi šo kodeksu nosaukt starptautiski pazīstamā terminoloģijā par Komerclikumu. Svešvārdu lietošana kodeksu nosaukumos Latvijā nav jauna. Mums ir CIVILlikums, KRIMINĀLkodekss un ADMINISTRATĪVO pārkāpumu kodekss. Kāpēc ir lietderīgi saukt izstrādāto likumu par Komerclikumu? Vai nebūtu labāk to nosaukt par Tirdzniecības likumu? Komerclikuma projekts paredz regulēt tirdzniecības attiecības šī vārda ļoti plašā nozīmē, kā uzņēmējdarbību. Komerclikuma projekts ir ļoti liela apjoma kodifikācijas akts, kas regulē uzņēmējdarbības pamatus Latvijā. To nevar uzskatīt par tādu likumu, kas regulē tikai tirdzniecības attiecības šī vārda šaurā nozīmē, kā vairumtirdzniecību un mazumtirdzniecību, tirdzniecību veikalos, tirgos, kioskos utt. Šim nolūkam saskaņā ar Komerclikumu būs jāizdod atsevišķi tiesību akti, kas attiecas uz atsevišķu veidu tirdzniecību, un arī citām uzņēmējdarbības sfērām. Tāpēc piemērotāks ir tieši nosaukums Komerclikums.

No teiktā izriet arī atbilde uz jautājumu, vai Komerclikums vispār ir vajadzīgs. Pirmkārt, jāatzīst, ka samērā daudzās mūsu kaimiņvalstīs šāda veida tirdzniecības tiesību kodifikācijas patiešām nav. Runa ir par Ziemeļvalstīm: Zviedriju, Somiju, Norvēģiju, Dāniju. Tas ir tāpēc, ka tajās nav arī Civilkodeksu un citu kodificētu tiesību aktu. Tāda ir šo valstu likumdošanas tradīcija. Skandināvijas valstīs ir tradicionāli veidot atsevišķus, nekodificētus tiesību aktus un tādu katrā no šīm valstīm arī tirdzniecības, komercattiecību jomā ir daudz. Taču Latvijas, kā arī pārējo Baltijas valstu likumdošanas tradīcija, ir kodificēta likumdošana, kā tas ir vairumā kontinentālajās Rietumeiropas tiesību sistēmās - Vācijā, Francijā, Šveicē, Austrijā, Itālijā, Spānijā, Beļģijā, kā arī citās Eiropas valstīs. Protams, arī šajās valstīs līdzās likumu kodeksiem ir arī daudz citu likumpārkārtotu vai arī citu patstāvīgu tiesību aktu. Un tas attiecas arī uz Tirdzniecības kodeksiem. Var atzīmēt, ka līdzās Latvijas Civillikumam ir ļoti daudz citu likumu un citu tiesību aktu, kas attiecas uz civiltiesību jomu. Bet tas nemazina Civillikuma kā centrālā tiesību avota nozīmi civiltiesisko attiecību jomā.

Komerclikumam ir jābūt kā galvenajam pamata likumam tirdzniecības jeb komercdarbību attiecību sfērā. Tas atbilstu arī to

Eiropas kontinentālo ārvalstu likumdošanai, kurām ir Tirdzniecības kodeksi. Atskaitot Ziemeļeiropas likumdošanas praksi privāttiesību jomā, citu Eiropas kontinentālo valstu privāttiesību kodifikācijā ir pazīstamas divas koncepcijas. Līdz šim lielākajam valstu skaitam privāttiesību kodifikācijai ir duālais raksturs - atsevišķi ir kodificētas vispārīgas privāttiesības un atsevišķi - tirdzniecības tiesības (Francijā, Vācijā, Šveicē, Itālijā). Otra koncepcija ir vienota privāttiesību kodifikācija, kurā ir ietvertas arī tirdzniecības tiesības. Tāds, piemēram, ir Holandes privāttiesību kodekss "Burgerlijk Wetboek". Šī kodeksa veidošana tika uzsākta pēc Otrā pasaules kara un vēl līdz šim nav pabeigta. Lai gan liela daļa no šī kodeksa ir jau spēkā. Mūsu tuvākajās kaimiņvalstīs Igaunijā un Lietuvā, tāpat kā Latvijā, ir paredzēta atsevišķa Civilkodeksa un atsevišķa Tirdzniecības kodeksa veidošana.

Otrkārt, kodificētas likumdošanas izveides process Latvijā nav tikai tiesību sistēmas tradīcijas jautājums. Tas vēl jo vairāk ir tiesību, likumu stabilitātes jautājums. Kodificēta likumdošana atvieglo tiesību normu piemērošanu, jo tās kodificētā aktā ir savstarpēji harmonizētas, sakārtotas, saskaņotas. Kodificētu aktu normas turklāt ir relatīvi mazāk pakļautas grozījumiem. Un tieši likumu stabilitāte Latvijai pašreiz ir svarīgs faktors, lai nodrošinātu Latvijas tuvināšanos Eiropas Savienībai. Turklāt tieši komerclikumdošana ir viena no tām privāttiesību jomām, ar kurām vistiešāk saskaras Latvijas un ārvalstu partneru intereses, tirdzniecības, ražošanas, ārvalstu investīciju sfērā. Tieši likumu stabilitātei ir nozīmīga loma nopietnu ārvalstu partneru piesaistīšanai.

Komerclikumu pieņemšana sevišķi svarīga Latvijai tagad ir arī tāpēc, lai tuvinātu tirdzniecības attiecību tiesisko reglamentāciju tādu valstu līmenim, kurās pastāv tirgus ekonomika, galvenokārt Eiropas Savienības vadošo dalībvalstu tiesiskajai reglamentācijai. Tādējādi ar to tiktu sekmēta Latvijas ātrāka integrēšanās Eiropas un līdz ar to arī pasaules ekonomiskajā un tirdzniecības aprītē. Liekas, tieši tāpēc ir saprotama steiga, ar kādu Igaunija izstrādāja un jau pirms gada (1995.g. 15.febr.), apsteidzot savus kaimiņus Latviju un Lietuvu, pieņēma savu Komerckodeksu, lai gan vēl deviņdesmito gadu sākumā (1992.- 1993.g.) bija iecerēts kopīgi izstrādāt unificētu komerclikuma projektu visām trim Baltijas valstīm, kuru atsevišķi kā savu likumu pieņemtu katra no tām. Praksē šo labo nodomu neizdevās realizēt, lai gan par šāda kopīga likumprojekta izveidi bija vienošanās visu triju Baltijas valstu augstākās vadības līmenī. Par šādu kopīga Baltijas valstu Komerclikuma vēlamību ir nereti nācies dzirdēt no ārvalstu tiesību speciālistiem, jo tieši tas būtu labvēlīgi

ietekmējis un ekonomisko ārvalstu tirdzniecības sadarbību ar Baltijas reģiona valstīm un arī pašu Baltijas valstu starpā.

Komerclikuma projekta izstrādāšanas priekšvēsture

Kā jau atzīmēts, Latvijā līdz šim nav kodificētas tirdzniecības vai komerciesības, lai gan Latvijas privātiesību sistēma pieder pie Eiropas kontinentālo valstu duālistiskās privātiesību sistēmas. Šai sakarā interesanti atzīmēt, ka jau Baltijas valstu pirmajā desmitgadē 1918.- 1928.g. Igaunija apsteidza Latviju tieši Tirdzniecības likumdošanas jomā (komercsabiedrību, firmu tiesības, čeku tiesības, kuģu hipotēka u.c.), lai gan likumdošanas jomā vispār Latvijai bija prioritārs stāvoklis salīdzinājumā ar Igauniju. Taču šī gadsimta trīsdesmitajos gados līdzās Latvijas Civillikuma projekta izstrādāšanai tika uzsākta arī tirdzniecības kodeksa projekta sagatavošana. Par prototipu šim kodeksam bija izvēlēts Vācijas tirdzniecības kodekss (Handelsgesetzbuch). Līdz 1940. gadam bija pabeigta tirdzniecības likumprojekta koncepcija, kā arī izstrādātas atsevišķas šī likuma projekta daļas, piemēram, par akciju un paju sabiedrībām (1937.g.), kas bija pieņemtas un stājušās spēkā kā patstāvīgi likumi. Šī projekta izstrādāšanas darba grupas pēdējie priekšlikumi par tirdzniecības kodeksu valdībai bija iesniegti 1940. gada 16. maijā.

Sakarā ar Latvijas okupāciju un tās inkorporāciju PSRS sastāvā Tirdzniecības likuma izstrādāšanas darbs 1940.gadā tika pārtraukts. To varēja atsākt tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā. Ievērojot Latvijas tiesību sistēmas tradīcijas, 1992.- 1993.g. tika atjaunots, pārstrādāts jaunā redakcijā un stājās spēkā LR 1937.gada Civillikums. Paralēli tam, ievērojot trīsdesmitajos gados Tirdzniecības likuma konceptuālās pamatnostādnes, 1992.- 1995.g. tika sagatavots arī Latvijas Komerclikuma projekts.

Komerclikuma projekta saturs un struktūra

Komerclikums ir liela apjoma kodifikācija, kas regulē uzņēmējdarbības pamatus. Ar komercattiecībām Eiropas un pasaules likumdošanā un tiesību praksē (Vācija, Francija, ASV, Japāna u.c.) parasti saprot tirdzniecības attiecības šī vārda plašākā nozīmē kā uzņēmējdarbības attiecības. Tāpēc Komerclikumu nedrīkstētu uzskatīt par kaut ko līdzīgu tirdzniecības noteikumiem.

Komerclikums pēc sava satura un struktūras ir lielā mērā līdzīgs attiecīgiem ārvalstu analogiem.

Komerclikuma projekts sastāv no piecām sadaļām. Pirmā no tām ir "Komerctiesības. Vispārīgie noteikumi". Tajā reglamentēti noteikumi par to, kas un kādas ir komercattiecības, kādi ir to veidi. Ir doti vispārīgi noteikumi par to, kas var būt komercattiecību dalībnieki. Ir noteikumi, kas regulē komercfirmu un komercreģistru. Šajā sadaļā ir noteikumi par speciālo tirdzniecības pilnvaru, kā arī noteikumi par komercstarpniekiem jeb mākleriem. Visplašākā ir Komerclikuma projekta otrā sadaļa "Komerctiecību dalībnieki". To izstrādājot, ir ievērota Latvijā esošā likumdošana, kas regulē uzņēmējdarbību. Šie tiesību avoti par atsevišķu veidu uzņēmumiem un uzņēmējdarbībām, kas Latvijā izdoti 1990.-1995.g., ir inkorporēti Komerclikuma projektā. Tādējādi šī likuma daļa atšķiras, piemēram, no Vācijas Tirdzniecības kodeksa, kurā ir reglamentētas tikai normas par personālsabiedrībām jeb līgumsabiedrībām, pie kurām pieskaitāmas pilnsabiedrības (atklātās tirdzniecības sabiedrības) un komandītsabiedrības. Komerclikuma projektā ir reglamentētas arī kapitālsabiedrības jeb statūsabiedrības: akciju sabiedrības, sabiedrības ar ierobežotu atbildību, paju sabiedrības, kooperatīvās sabiedrības, kā arī viena īpašnieka uzņēmumi (valsts uzņēmumi, pašvaldību uzņēmumi, sabiedrisko un reliģisko organizāciju uzņēmumi un atsevišķu fizisko personu un ģimenes uzņēmumi). Šai ziņā mūsu likumprojekts ir tuvāks Japānas tirdzniecības kodeksam, Šveices saistību tiesību likumam, Holandes privāttiesību kodeksam, Čehoslovākijas tirdzniecības kodeksam un arī nesen pieņemtajam Igaunijas Komerckodeksam.

Komerclikuma projekta trešā sadaļa "Grāmatvedība. Gada pārskati". Tāpat kā Vācijas Tirdzniecības kodeksā te ir inkorporēta jau esošā likumdošana par grāmatvedību un uzņēmumu gada pārskatiem.

Ceturrtā sadaļa "Komercdarījumi". Tajā ir detalizēti reglamentēti: komercdarījumu jēdziens, to noslēgšanas kārtība, komercdarījumu izpilde un atbildība par komercdarījumu pārkāpumiem atšķirībā no attiecīgajiem Civilās likumdošanas (Civillikuma) noteikumiem. Šajā nodaļā reglamentēti arī komercdarījumu atsevišķi veidi. Sevišķi plaši tirdzniecības rakstura pirkuma līguma vispārīgie noteikumi un šī līguma atsevišķi veidi, piemēram, pirkums ar pārbaudi, mēģinājumu pirkums, pirkums izsolē u.c. Regulēti arī tādi līgumi kā piegāde, maiņa, komisija, glabājums un preču ekspedīcija.

Nav Komerclikumā regulēti t.s. modernie jeb kompleksie līgumi, kādi, piemēram, ir lizings, faktoring, franšīzes līgumi u.c.

Tie arī ārvalstu tirdzniecības kodeksos netiek reglamentēti. Un parasti tos slēdz, pamatojoties vai nu uz atsevišķiem likumiem, kas regulē šādus līgumus, vai arī uz praksē izstrādātu parauglīgumu pamata.

Pēdējā piektā sadaļa ir veltīta LR un ārvalstu likumu ievērošanai, un satur pašus svarīgākos noteikumus.

Komerclikuma projektā netiek paredzēta tādu tiesību institūtu reglamentācija, kas gan ir cieši saistīti ar komercdarbībām, vai pieskaitāmi to atsevišķiem veidiem. Runa ir par muitu, biržu, transporta darbībām (jūras, gaisa, dzelzceļa, autopārvadājumu), par vērtspapīriem. Šīs attiecības Latvijā jau regulē atsevišķi, patstāvīgi likumi. Tāpat tagad vairs nav nepieciešams Komerclikumā ietvert speciālas procesuālo tiesību normas. Sakarā ar Saimnieciskās tiesas likvidāciju šos strīdus izskata tiesas, kas ir vispārējā tiesu sistēmā, un attiecīgas procesu normas tiek reglamentētas Civilprocesa kodeksā.

Nedaudz par Komercreģistra problēmu. Pašreiz šāda reģistra funkcijas veic lielo uzņēmumu reģistrs. Tomēr ļoti aktuāls ir jautājums par reģistra reorganizēšanu tādā tirdzniecības vai komercreģistrā, kāds tas ir Eiropas Savienības vadošajās valstīs - Vācijā, Francijā, daudzās citās Eiropas kontinenta valstīs un kāds tas tiek veidots arī Igaunijā sakarā ar jaunā Igaunijas Komerclikuma spēkā stāšanos. Visās minētajās valstīs Komercreģistrs kā uzņēmumu tiesiskais reģistrs ir izveidots tiesu sistēmā, pie tiesām, analogi tam, kā Latvijā ir izveidotas zemesgrāmatu nodaļas. Kavēšanās šāda solīda Komercreģistra izveidošanā Latvijā varētu izrādīties par vienu no faktoriem, kas traucētu Latvijas ātrāku integrēšanos Eiropas Savienības tiesiskajās struktūrās. Taču Komercreģistra jautājums ir pietiekoši aktuāls un patstāvīgs, kuru detalizēti vajadzētu apspriest atsevišķā rakstā.

Beidzot par Komerclikuma uzbūvi. Šajā projektā netiek izmantota līdz šim Latvijā pieņemtā pantu vienlaidus numerācijas kārtība. Par paraugu ir izvēlēta sistēma, kas jau ir pazīstama dažos ārvalstu kodeksos, piemēram, Holandes privāttiesību kodeksā, arī ASV likumu kodifikācijas praksē. Tai ir raksturīgs, ka katras sadaļas numerācija sākas atsevišķi, bet kopumā tā veido vienotu sistēmu. Piemēram, Komerclikumu projektā sabiedrības ar ierobežotu atbildību dibināšanas noteikumi sākas ar 2.5. - 7. pantu, t.i., otrās sadaļas piektās nodaļas septīto pantu. Šī sistēma ir ļoti ērta, ja ir nepieciešams grozīt atsevišķas sadaļas vai atsevišķas nodaļas, vai atsevišķa pantu redakcijas, papildināt ar jauna satura pantiem u.c. Domājams, ka šāda sistēma gūs piekrišanu arī Latvijas likumu kodifikācijā.

Jānis Vēbers, Kalvis Torgāns

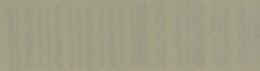
CIVILTIESĪBAS KĀ TIESĪBU NOZARE

Mācību līdzeklis
Literārā redaktore Lūcija Paegle
Datortalicēja Anita Brakša

Reģ. apl. Nr.2-0266. Pasūt. Nr.
Metiens 700 eks.

Iespiests LU tipogrāfijā
LV 1050 Rīga, Baznīcas iela 5

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

0303069674

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1000 S. EAST ASIAN LIBRARY
CHICAGO, ILL. 60607

Acquired from the
Library of the
University of Chicago
1975

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

o. 66

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303069674

98-3
L 381